

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

Elektron nashr. 717 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate

Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor

Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor

Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)

Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Buzrukxonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer

Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor

Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta’minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta’minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta’sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.....	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li, Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o‘zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo‘rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo‘nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O‘zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o‘g‘li	
Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o‘zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po‘latov Abdulloh Xolxo‘jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta’limida qo‘llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o‘g‘li	
Sun‘iy intellektlar yordamida o‘quvchilarni hayotiy faoliyat ko‘nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo‘rayevna, Kurbanov Azimjon Jo‘raboy o‘g‘li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukurullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o‘g‘li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O‘zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o‘zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o‘rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O‘zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G‘aniev Elyor Sobirjonovich	
O‘zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрожжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Qoraqalpog'istonda mehmonxona xo'jaligining hozirgi holati tahlili	530
Xalimova Fayoza Nafasovna	
Tikuv-trikotaj korxonalari brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehriddin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinoz Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Almardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	
Korxonaning iqtisodiy barqarorligiga erishishning zamonaviy tendensiyalari	626
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Qishloq joylari maishiy xizmat ko'rsatish sohasida axborot resurslaridan samarali foydalanish	631
Xamdamov Eldor Toshtemirovich	
Meva-sabzavotlar eksportida transport koridorlari va vositalarini tanlash xususiyatlari	636
Yusupov Muxiddin Soatovich	
Рынок рабочей силы в узбекистане и ее воспроизводство	644
Шакиров Амаль Улугбекович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Деньги и их функции в экономике	650
Мурадиллаев Мансур Мехроживич, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Развитие сельского хозяйства в узбекистане	654
Махмудов Алишер Мухтарович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Инвестиции и инновации в химической промышленности узбекистана: современные тенденции и перспективы	658
Хусаинов Равшан Рахимович, Султанходжаев Аманулла Асадуллаевич	
Tijorat banklari aktivlarini boshqarishni takomillashtirish	666
Mardonova Shoxsanam Baxodirovna	
Definition of agritourism as a multifunctional development in rural areas	672
Aktamov Olimjon Abdugani ugli	
Kameral soliq tekshiruvida smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi	680
Qurbonov Muxiddin Abdullaevich	

Проблемы регулирования государственно-частного партнерства и рекомендации по их решению (на примере безработицы в республике узбекистан).....	687
С.Э. Холмуратов	
Автоматизация аудиторских процедур с использованием искусственного интеллекта.....	692
Ходжарахманова Назира Бахтияр кизи	
Past karbonli iqtisodiyotga o'tish zaruriyati va uning omillari.....	701
Valiyev Axliddin Aropitdinovich	
Yengil sanoatda zamonaviy tikuv mashina-kichik robotlarning mexanizmlarini mukammallashtirish	705
Sirojova Muxabbat Sodiq qizi, Kurbanov Fazliddin Aminovich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining institutsional va iqtisodiy asoslari	710
Kuzieva Nargiza Ramazanovna, Bobomuratova Manzura Panji qizi	

JISMONIY SHAXSLAR DAROMADLARINI SOLIQQA TORTISH TIZIMINING INSTITUTSIONAL VA IQTISODIY ASOSLARI

Kuzieva Nargiza Ramazanovna

TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrası mudiri,
i.f.d., professor

Bobomuratova Manzura Panji qizi

mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Maqolada jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining institutsional va iqtisodiy asoslari chuqur tahlil qilingan. Mavzu doirasida ushbu soliq turining davlat moliyasini barqaror boshqarishdagi o'rni, daromadlarni adolatli taqsimlash, iqtisodiy faollikni rag'batlantirishdagi rollari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda dunyo amaliyotida qo'llanilayotgan turli soliq tizimlari va ularning samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil qilinib, O'zbekiston sharoitidagi amaliy mexanizmlar va ularni takomillashtirish yo'llari asoslangan. Xususan, progressiv, proporsional va bilvosita soliq usullari, shuningdek, soliq imtiyozlari va raqamli ma'muriyatchilikning ahamiyati yoritilgan. Maqola yakunlarida jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va xulosalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy shaxslar, daromad solig'i, progressiv shkala, proporsional soliq, soliq siyosati, institutsional asoslar, iqtisodiy adolat, soliq imtiyozlari, soliq ma'muriyatchiligi, daromadlar taqsimoti.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the institutional and economic foundations of the personal income taxation system. Within the framework of the topic, the role of this type of tax in ensuring the sustainable management of public finances, the fair distribution of income, and the stimulation of economic activity is examined. The study analyzes various tax systems applied in international practice and their effectiveness indicators, while also substantiating practical mechanisms relevant to the conditions of Uzbekistan and proposing ways to improve them. In particular, the article explores the essence of progressive, proportional, and indirect taxation methods, the importance of tax incentives, and digital tax administration. The article concludes with scientifically grounded proposals and conclusions aimed at enhancing the taxation of individual incomes.

Key words: individuals, personal income tax, progressive scale, proportional tax, tax policy, institutional foundations, economic justice, tax incentives, tax administration, income distribution.

Аннотация: В статье проведён глубокий анализ институциональных и экономических основ системы налогообложения доходов физических лиц. В рамках темы рассматривается роль данного вида налога в устойчивом управлении государственными финансами, в справедливом распределении доходов и стимулировании экономической активности. В исследовании проанализированы различные налоговые системы, применяемые в международной практике, и их показатели эффективности, а также обоснованы действующие механизмы в условиях Узбекистана и пути их совершенствования. В частности, раскрыта суть прогрессивного, пропорционального и косвенного налогообложения, значение налоговых льгот и цифрового администрирования. В заключении статьи представлены научно обоснованные предложения и выводы, направленные на совершенствование налогообложения доходов физических лиц.

Ключевые слова: физические лица, подоходный налог, прогрессивная шкала, пропорциональный налог, налоговая политика, институциональные основы, экономическая справедливость, налоговые льготы, налоговое администрирование, распределение доходов.

KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiy munosabatlarning liberallashuvi, soliq siyosatida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda fiskal tartibotning takomillashuvi sharoitida jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimi davlat moliyasini barqaror boshqarishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i davlat byudjeti tushumlarining salmoqli qismini tashkil etib, ijtimoiy soha xarajatlarini qoplash, infratuzilma loyihalarini amalga oshirish va aholi farovonligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ushbu soliq turining adolatli, shaffof va samarali tashkil etilishi davlat hamda fuqaro o'rtasidagi o'zaro ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqqa oid munosabatlarning institutsional va iqtisodiy asoslari tubdan o'zgarib bormoqda. Soliq tizimining soddalashtirilishi, soliq imtiyozlari va progressiv soliq stavkalarining qayta ko'rib chiqilishi, shuningdek, soliq ma'murchiligining raqamlashtirilishi

fuqarolarning soliqqa bo'lgan munosabatini tubdan yaxshilamoqda. Mazkur maqolada jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari va xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlil etilib, O'zbekistonda amalda qo'llanilayotgan tizim holati hamda uni takomillashtirish yo'nalishlari o'rganiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqlar bo'yicha ilmiy yondashuvlar iqtisodiyot va moliya sohalarida yetakchi olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Jumladan, amerikalik iqtisodchi Martin Feldshteyn soliq stavkalarining yuqoriligi investitsion faollikni susaytirishini ta'kidlab, soliq stavkalarini pasaytirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va aholi daromadlarini oshirish mumkinligini asoslab bergan. Uning fikricha, daromad solig'i siyosati iqtisodiy qarorlarni qabul qilishda hal qiluvchi omil bo'lib, soliqqa tortish mexanizmi imkon qadar soddalashtirilishi lozim.

Ushbu yondashuvni Emmanuel Saez ham qo'llab-quvvatlab, daromadlar tengsizligini kamaytirish hamda iqtisodiy faollikni oshirish uchun progressiv soliqqa tortish zarurligini ta'kidlaydi. Jeyms Poterba esa samarali soliq tizimi nafaqat davlat daromadlarini shakllantirishga, balki iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishga ham xizmat qilishi lozimligini alohida e'tirof etadi. Shu nuqtai nazardan, soliqqa tortish tizimi adolatli, shaffof va soddaligi bilan ajralib turishi muhimdir.

Tomas Piketti esa jismoniy shaxslarning daromadlariga qo'llaniladigan soliqlar orqali ijtimoiy adolat va iqtisodiy tenglikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratadi. U meros soliqlari orqali boyliklar konsentratsiyasini cheklash hamda resurslarni teng taqsimlash tarafdori sifatida tanilgan.

Mahalliy olimlardan Bozorov A., Qiyosov Sh. va Imamova M. kabi iqtisodchilar O'zbekiston sharoitida soliq ma'murchiligini soddalashtirish, soliq yukini adolatli taqsimlash va deklaratsiya tizimi orqali shaffoflikni ta'minlash muhimligini ta'kidlaydilar.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining muvaffaqiyati, eng avvalo, soliq siyosatining adolatligi, soddaligi, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish darajasi va ijtimoiy himoya tamoyillarini o'zaro uyg'unlashtirish qobiliyatiga bog'liqdir. Turli mualliflar tomonidan ilgari surilgan nazariy qarashlar mavjud soliq tizimini chuqur isloh qilishda mustahkam ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqlarni undirish – davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, jamiyat manfaatlarini yo'lida uning asosiy funksiyalarini bajarishning muhim vositasidir.

Daromad va boylikni taqsimlash – ijtimoiy adolat hamda iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ko'plab soliq tizimlarining asosiy maqsadi hisoblanadi. Jismoniy shaxslardan soliqlarni undirish esa ushbu maqsadga erishish yo'lida qo'llaniladigan asosiy vositalardan biri sanaladi.

Adolat va samaradorlik tamoyillariga asoslangan puxta ishlab chiqilgan soliq siyosati resurslarni yanada teng taqsimlash, jamiyatning barcha a'zolariga asosiy xizmatlar va imkoniyatlardan teng foydalanish imkonini yaratish orqali barqaror va inkluziv ijtimoiy tuzum shakllanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliq iqtisodiy faoliyatning ayrim turlarini rag'batlantirish yoki cheklash vositasi sifatida ham ishlatilishi mumkin. Masalan, daromad solig'i stavkalarining pasaytirilishi investitsiyalar hajmini oshirishi va iqtisodiy o'sishni jadallashtirishi mumkin. Aksincha, stavkalarining ortishi iste'mol va investitsiya faoliyatini susaytirishga olib kelishi ehtimoldan xoli emas (1-rasm).

1-rasm. Jismoniy shaxslar daromadlaridan soliq undirishning muhim jihatlari

Jismoniy shaxslar daromadlaridan soliq undirish orqali iqtisodiyotni tartibga solishning bir qator muhim jihatlari mavjud:

1. Davlat byudjetini moliyalashtirish. Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqlar davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbalaridan biridir.

2. Daromad va boylikning adolatli taqsimlanishi. Soliqlar davlatga ijtimoiy tengsizliklarni kamaytirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash maqsadida daromatlarni qayta taqsimlash imkonini beradi. Progressiv soliqqa tortish, ya'ni daromadning oshishi bilan soliq stavkalari ham oshib borishi, bu jarayonni osonlashtiradi.

3. Rag'batlantiruvchi yoki ogohlantiruvchi ta'sir choralari. Soliqlar orqali fuqarolarning iqtisodiy xatti-harakatlariga ta'sir qilish mumkin. Masalan, iqtisodiy o'sishni va innovatsiyalarni rag'batlantiradigan ayrim tarmoqlar yoki texnologiyalarga investitsiyalar uchun soliq imtiyozlari berilishi mumkin. Shu bilan birga, zararli mahsulotlar (masalan, alkogol, tamaki) iste'moli uchun soliqlarni oshirish ularning iste'molini va u bilan bog'liq salbiy ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlarni kamaytirishi mumkin.

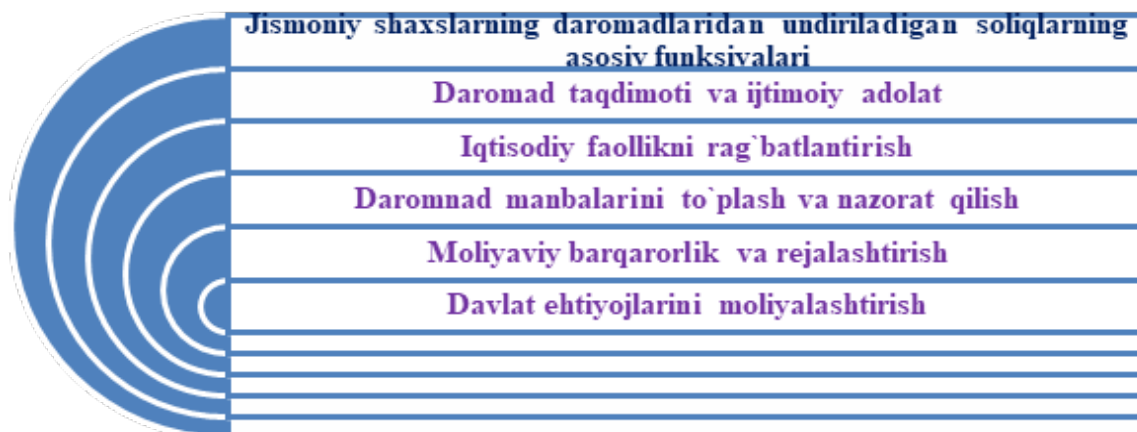
4. Inflyatsiya va pul massasini tartibga solish. Soliq stavkalari va soliq tuzilmalarini o'zgartirish orqali davlat iste'mol va investitsiyalar darajasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu esa inflyatsiya darajasi va pul massasini boshqarishga ta'sir qilishi mumkin.

5. Iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish. Soliqlar iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradigan infratuzilma loyihalarini va boshqa tadbirlarni moliyalashtirish uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, soliq siyosati investitsiyalarni jalb qilish va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun sharoit yaratadi.

Jismoniy shaxslar uchun soliqqa tortish tizimi iqtisodiyotni tartibga solish orqali jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qaratilgan turli maqsadlarga erishish imkonini beruvchi davlat siyosatining muhim vositasi hisoblanadi.

Jismoniy shaxslardan soliqlar undirilishi nafaqat davlatning faoliyat yuritishi uchun zarur resurslarni ta'minlaydi, balki jamiyatda adolatni, ijtimoiy hamjihatlikni, iqtisodiy muvozanatni saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jismoniy shaxslarning daromadlaridan undiriladigan soliqlarning vazifa va funksiyalari o'ziga xos xususiyatlarga ega (2-rasm). Ushbu soliqlarning asosiy funksiyalarini kengroq tahlil qiladigan bo'lsak:

2-rasm. Jismoniy shaxslarning daromadlaridan undiriladigan soliqlarning asosiy funksiyalari

Davlat ehtiyojlarini moliyalashtirish funksiyasi:

- Jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliq davlat dasturlari va xizmatlarini, jumladan, sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy ta'minot va infratuzilmani moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Bu soliqlar orqali davlat o'z asosiy faoliyatini va aholining turmush sifatiga ta'sir qiluvchi xizmatlarni moliyalashtirish uchun zarur mablag'larni oladi.

Bu soliqlar odatda davlat byudjeti daromadlarining salmoqli qismini tashkil etadi va davlat apparatining barqaror faoliyatini ta'minlashda asosiy o'rin tutadi.

Daromad taqsimoti va ijtimoiy adolat funksiyasi:

- Jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliq ijtimoiy adolatni ta'minlash va daromadlar tengsizligini kamaytirish uchun qo'llaniladi. Bu soliqlarning to'g'ri taqsimlanishi orqali aholi o'rtasidagi iqtisodiy tengsizlikni yumshatish mumkin.

Iqtisodiy faollikni rag'batlantirish funksiyasi:

- Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i iqtisodiy faollik va investitsiyalarni rag'batlantirish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Soliq tizimining samarali tashkil etilishi tadbirkorlik va innovatsiyalarning rivojlanishiga ko'maklashadi.

- Soliq imtiyozlari yoki pasaytirilgan soliq stavkalari tadbirkorlik, ta'lim va innovatsiyalarga sarmoya kiritishni rag'batlantirishi, ish o'rinlarining yaratilishi va iqtisodiy rivojlanishga yordam berishi mumkin.

Daromad ma'lumotlarini to'plash va nazorat qilish funksiyasi:

- Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i davlatga aholi daromadlari to'g'risida kerakli ma'lumotlarni taqdim etadi. Bu ma'lumotlar soliq qonunchiligiga rioya etilishini nazorat qilish va soliq tizimida adolatni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

- Soliq tizimida adolatni ta'minlash va soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlariga qarshi samarali kurashishga yordam beradi.

Moliyaviy barqarorlik va rejalashtirish funksiyasi:

- Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Bu soliqlar orqali davlat barqaror va prognoz qilinadigan daromad manbasini yaratadi, bu esa davlat xarajatlarini rejalashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

- Hukumatga o'z xarajatlarini rejalashtirish, byudjetini hisoblash va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun zarur vositalarni taqdim etadi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining bu xususiyatlari uning nafaqat davlat ehtiyojlarini moliyalashtirish, balki keng ko'lamli iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlarga erishishda muhimligini ko'rsatadi. Bu soliqlar orqali davlat aholining turmush sifatini yaxshilash, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy adolatni amalga oshirish uchun zarur mablag'larni oladi.

Soliqqa tortishning samarali usullari va shakllari, davlatning ijtimoiy va iqtisodiy siyosatini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonda, soliqqa tortishning asosiy tamoyillari - odillik, shaffoflik, samaradorlik va barqarorlik, muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu paragrafda, jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning turli usullari, shakllari va tamoyillari haqida batafsil ma'lumotlar keltiriladi.

Turli mamlakatlarda jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning turli usullari qullaniladi (3-rasm).

3-rasm. Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish usullari¹

1. Progressiv soliq shkalasi. Bu usul daromadning oshishi bilan soliq stavkasining oshishini nazarda tutadi. Daromad qanchalik yuqori bo'lsa, soliq ulushi shunchalik yuqori bo'ladi. Progressiv shkala bir necha bosqichlardan iborat bo'lishi mumkin va har bir bosqichda turli soliq stavkalari qo'llaniladi.

2. Proporsional (chiziqli) soliqqa tortish usuli. Bunday holda, soliq stavkasi daromad darajasidan qat'i nazar, doimiy bo'lib qoladi. Misol uchun, proporsional soliq stavkasi 15% bo'lsa, unda siz topgan har bir dollar 15% soliqqa tortiladi.

3. Regressiv soliq shkalasi. Bunday holda, soliq stavkasi daromadning oshishi bilan kamayadi. Bu keng tarqalgan usul emas, chunki u odatda ijtimoiy adolat tamoyillariga zid keladi, chunki u kam daromadli odamlarni boyroq odamlarga qaraganda o'z daromadlarining yuqori foizini soliqqa to'lashiga olib keladi.

4. Xarajatlardan olinadigan daromad solig'i (progressiv iste'mol solig'i). Bunda soliq daromaddan emas, balki iste'molga sarflangan summadan undiriladi. Bu, odatda, yuqori baholi tovarlar va xizmatlarga nisbatan qo'llaniladigan savdo soliqlari yoki hashamatli soliqlarni o'z ichiga olishi mumkin.

5. Kombinatsiyalashgan usullar. Ko'pgina mamlakatlar shaxsiy daromadlarni soliqqa tortishning turli usullari kombinatsiyasidan foydalanadilar. Masalan, ular asosiy daromadlar bo'yicha progressiv soliqqa tortish va daromad yoki xarajatlarning alohida turlari bo'yicha qo'shimcha soliqlardan foydalanishlari mumkin.

Har bir soliqqa tortish usulining o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklari mavjud bo'lib, u yoki bu usulni tanlash muayyan davlatning iqtisodiy va ijtimoiy siyosatiga bog'liq (4-rasm).

¹ Rasm muallif tomonidan tayyorlandi.

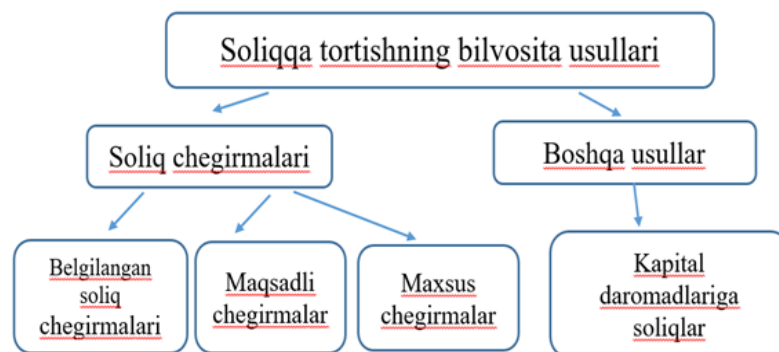
4-rasm. Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning bevosita usullari²

Soliqqa tortishning bevosita usullari ikki turga bo'linadi: progressiv va proporsional. Progressiv soliqqa tortish usulida soliq stavkalari daromadning oshishi bilan birgalikda ko'tariladi. Bu esa ko'proq daromad olgan shaxslarning kam daromad olgan shaxslarga nisbatan ko'proq soliq to'lashini anglatadi. Progressiv soliqqa tortishda daromad darajasi inobatga olinadi, ya'ni kam ta'minlangan qatlamlar kamroq soliq to'laydi, yuqori daromadli qatlamlar esa ko'proq soliq to'laydi. Bu usul daromad darajasini inobatga olgan holda adolatli soliq yukini taqsimlashga yordam beradi va daromadlar o'rtasidagi nomutanosiblikni kamaytiradi.

Proporsional soliqqa tortishda esa barcha soliq to'lovchilar o'z daromadlaridan bir xil foizda soliq to'laydilar. Bu soliq hisobini va yig'imini osonlashtiradi, lekin daromad darajasini inobatga olmagan sababli adolatli bo'lmasligi mumkin. Proporsional tizimda qat'iy soliq stavkalari qo'llaniladi, ya'ni ular daromad miqdoriga qarab o'zgarmaydi. Bu tizimning shaffofligi va soddaligi uning asosiy afzalliklari bo'lsa-da, notenglikni oshirish xavfi mavjud.

Progressiv soliqqa tortish tizimi adolatli va jamiyatdagi notenglikni kamaytirishga qaratilgan. Bu usul daromad darajasini inobatga olish bilan aholining kam ta'minlangan qatlamlariga yengillik beradi. Lekin bu tizimning boshqaruvi qiyin bo'lishi mumkin va yuqori stavkalar soliqdan qochishni rag'batlantirishi ehtimoli bor (5-rasm).

Xorijiy mamlakatlar soliq amaliyotida jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning bilvosita usullari asosan quyidagilardan iborat:

5-rasm. Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning bilvosita usullari³

Soliqqa tortishning bilvosita usullari turli soliq imtiyozlari va boshqa choralar orqali amalga oshiriladi. Ularning asosiy maqsadi daromadlar va boshqa moliyaviy foydalanishlarni samarali tarzda taqsimlashdir.

Soliq imtiyozlari turli xilda bo'lishi mumkin va ularning har biri turli maqsadlarga xizmat qiladi. Belgilangan soliq imtiyozlari muayyan summa yoki foizda belgilanadi va ular soliq to'lovchilarning soliq yukini yengillatishga qaratilgan. Bu turdagi imtiyozlar ko'pincha ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan xarajatlarni hisobga oladi. Maqsadli imtiyozlar muayyan maqsadga yo'naltirilgan xarajatlarni kamaytirish uchun belgilanadi. Masalan, ta'lim yoki sog'liqni saqlash xarajatlari uchun berilgan imtiyozlar. Maxsus imtiyozlar turli xil soliq yukini yengillatish uchun qo'llaniladi va ular odatda maxsus sharoitlarda, masalan, fuqarolarning muayyan qatlamlariga (masalan, nogironlar, nafaqaxo'rlar) mo'ljallangan bo'lishi mumkin.

² Rasm muallif tomonidan tayyorlandi.

³ Rasm muallif tomonidan tayyorlandi.

Boshqa usullar soliqqa tortishning turli mexanizmlarini o'z ichiga oladi, bu esa turli daromad manbalaridan samarali soliq yig'ishga yordam beradi. Kapital daromadlariga soliqlar ko'proq moliyaviy aktivlar va investitsiyalardan olingan foydaga soliq to'lashni o'z ichiga oladi. Bu turdagi soliqlar davlat byudjetiga qo'shimcha daromad olishga yordam beradi va moliyaviy bozorlardan olingan daromadlarning adolatli taqsimlashini ta'minlaydi.

Soliqqa tortishning bilvosita usullari soliq yukini adolatli va samarali taqsimlashga yordam beradi. Belgilangan, maqsadli va maxsus imtiyozlar orqali soliq to'lovchilarning ayrim xarajatlarini hisobga olish va yengillatish mumkin. Boshqa usullar, xususan, kapital daromadlariga soliqlar orqali davlat byudjetiga qo'shimcha daromad olib kelish mumkin. Har bir usulning afzalliklari va kamchiliklarini hisobga olish zarur, chunki ularning har biri turli ijtimoiy va iqtisodiy maqsadlarga xizmat qiladi.

Soliqqa tortish shakllari va usullarining tahlili shundan dalolat beradiki, jismoniy shaxslar daromadidan olinadigan soliq ko'plab mamlakatlarda muhim o'rin tutadi. Progressiv soliq stavkalari va soliq itiyozlari jamiyatda adolatlilikni ta'minlashga yordam beradi. Biroq, soliqlarni hisoblashning murakkabligi va deklaratsiyalarni to'ldirish zarurati ba'zida soliq to'lovchilar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shaffof va sodda soliq tizimlari esa soliqqa tortish jarayonini samarali va adolatli qilib tashkil etishga yordam beradi.

Jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliqlarning asosiy tamoyillari har bir mamlakatda farq qilishi mumkin va ular asosan quyidagilardan iboratdir:

1. Barcha turdagi daromadlarni soliqqa tortish tamoyili. Bu jismoniy shaxsning turli manbalardan olgan barcha daromadlari (masalan, ish haqi, depozitlar bo'yicha foizlar, investitsiyalardan olingan daromadlar) soliqqa tortilishini anglatadi. Jismoniy shaxslarning barcha daromadlari, agar qonunda daromadlarning ayrim toifalari uchun soliqdan ozod qilish nazarda tutilmagan bo'lsa, istisnosiz soliqqa tortilishi kerak.

2. Progressiv shkala bo'yicha soliqqa tortish tamoyili. Bu tamoyil daromadning oshishi bilan soliq stavkasining oshishini nazarda tutadi. Ya'ni, daromadi yuqori bo'lgan odamlar yuqori soliq stavkalarini to'lashlari kerak.

3. Chegirmalar va imtiyozlardan keyin soliqqa tortish tamoyili. Ushbu tamoyil asosida soliq tizimi jismoniy shaxslarning ayrim toifalari uchun soliq yukini kamaytirish uchun muayyan xarajatlar (masalan, ta'lim yoki tibbiy xarajatlar) uchun soliq imtiyozlari kabi turli xil istisno va imtiyozlarni taqdim etishi mumkin.

4. Soliqlarning qaytariluvchanligi tamoyili. Bu tamoyil daromad olgan shaxslar ushbu daromaddan daromad olingan joydan qat'i nazar, o'zlari yashayotgan yoki fuqaroligi bo'lgan mamlakatda soliq to'lashi kerakligini nazarda tutadi.

5. Adolatli soliqqa tortish tamoyili. Mazkur tamoyil soliq tizimi barcha fuqarolar uchun adolatli va adolatli bo'lishi, shuningdek, ularning imkoniyatlari va sharoitlarini hisobga olishini nazarda tutadi.

6. Soliq tizimining shaffofligi va ravshanligi tamoyili. Bunda soliq tizimi soliq to'lovchilar o'z soliq majburiyatlarini ongli va to'g'ri bajarishlari uchun shaffof va tushunarli bo'lishi kerak.

7. Samaradorlik va iqtisodiy rag'batlantirish tamoyili. Ushbu tamoyil asosida soliq tizimi iqtisodiy o'sishni va resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantirishi, sarmoya, mehnat faolligi va tadbirkorlikni rag'batlantirishi kerak.

Mazkur tamoyillar odatda ko'pchilik mamlakatlarda daromadlarni soliqqa tortish uchun asos bo'lib xizmat qiladi, biroq har bir mamlakatda yuritilayotgan soliq siyosati farq qilishi mumkin. Shuningdek, ushbu tamoyillar turli mamlakatlarning o'ziga xos soliq tizimi va qonunchiligiga qarab turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

1. Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqlar davlat daromadlarining asosiy manbai hisoblanadi. Bu soliqlar orqali davlat o'z xarajatlarini qoplash, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish va infratuzilmani rivojlantirish uchun zarur mablag'larni yig'adi.

2. Jismoniy shaxslarning daromadlaridan olinadigan soliqlar turli mamlakatlarda sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirgan. Xususan, XX asrda ko'plab mamlakatlar yuqori daromadlarga nisbatan yuqori stavkalar qo'llanilgan holda progressiv soliqqa tortishga o'tdilar. Bu usul ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan adolatli hisoblanadi va hukumat maqsadlari uchun ko'proq mablag' to'plash imkonini beradi.

3. Vaqt o'tishi bilan soliq tizimiga jismoniy shaxslarning soliq majburiyatlarini kamaytirish imkonini beruvchi turli imtiyoz va chegirmalar joriy etildi. Bu imtiyozlar bolalar uchun ajratmalar, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa xarajatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

4. Ko'pgina mamlakatlarda daromad solig'i kapital daromadini (masalan, foizlar, dividendlar, kapital o'sishi) va mehnat daromadlarini (ish haqi, xizmatlar uchun to'lovlar) o'z ichiga oladi. Ushbu turdagi daromadlar turli stavkalarga ega bo'lishi yoki turli soliq imtiyozlaridan foydalanishi mumkin.

5. Texnologiya va globallashuv ta'siri. Internet orqali olingan daromadlarni soliqqa tortish hamda chet elda ishlaydigan yoki investitsiya qiluvchi jismoniy shaxslarning daromadlarini xalqaro soliqqa tortish kabi

muammolar yangi qiyinchiliklar yaratmoqda. Ko'plab mamlakatlar soliq tizimini doimiy ravishda isloh qilib, soliq yig'ishni soddalashtirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga intiladi.

6. 1992-1996 yillarda O'zbekistonda iqtisodiy tizim va soliq tizimida katta o'zgarishlar amalga oshirildi. Jismoniy shaxslar daromadlariga soliq solish bozor iqtisodiyotiga moslashtirildi. 2017-yilda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tizimida aholiga soliq yukini kamaytirish va iste'molni rag'batlantirish maqsadida bir qator o'zgarishlar kiritildi.

7. Jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliq stavkalarini pasaytirish O'zbekistonda investitsiyalarni jalb qilish va tadbirkorlikka qiziqishni oshirishga yordam beradi. Bu tadbirkorlik faolligini kuchaytirish, yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiyotni rivojlantirishga olib keladi.

8. Soliq stavkalarini pasaytirish rasmiy tadbirkorlikni norasmiy va yashirin faoliyatga nisbatan ko'proq jozibador qilishi mumkin. Bu yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirish va byudjetga soliq tushumlarini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Feldstein M. The Effects of Marginal Tax Rates on Taxable Income: A Panel Study of the 1986 Tax Reform Act. *Journal of Political Economy*, Vol. 103, No. 3.
2. Saez E., Slemrod J., Giertz S. The Elasticity of Taxable Income with Respect to Marginal Tax Rates: A Critical Review. *Journal of Economic Literature*, 50 (1), 3–50.
3. Piketty T., Saez E., Zucman G. Distributional National Accounts: Methods and Estimates for the United States. *Quarterly Journal of Economics*.
4. Bozorov A. O'zbekistonda jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari. "Moliya va iqtisodiyot" jurnali, №3. (2021).
5. Qiyasov Sh. Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish orqali jismoniy shaxslar daromadlarini to'g'ri hisobga olish masalalari. "Soliq ilmi" jurnali, №4. . (2020).
6. Imamova M. Jismoniy shaxslarning daromadlarini deklaratsiyalash tizimi: muammolar va yechimlar. "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, №1. (2022).

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
